

5. EL PAISATGE ACTUAL I LES SEVES DINÀMIQUES

5. EL PAISATGE ACTUAL I LES SEVES DINÀMIQUES

Les Comarques Centrals se situen al bell mig de Catalunya, formant una zona d'altiplans entre els 600 i 1.000 metres d'altitud i amb una orografia abrupta que dificulta la mobilitat pel territori, resolta tradicionalment seguint els cursos fluvials. És per això que el seu paisatge presenta singularitats i, a la vegada, molts punts en comú amb la resta de paisatges catalans. Encara avui, els eixos de comunicació segueixen les valls dels rius principals com són el Llobregat, el Ter, el Cardener i l'Anoia.

Les muntanyes més emblemàtiques s'aixequen als límits de l'àmbit i en totes les orientacions cardinals, proporcionant un marc identitari i uns fons escènics particulars i recognoscibles per la població de les Comarques Centrals i d'altres àmbits territorials. Montserrat i Sant Llorenç del Munt al sud, el Montseny i el Collsacabra a l'est, i el Port del Comte, la serra del Cadí i el Pedraforca al nord, són els més destacats. Les planes excavades pels rius han permès un bon desenvolupament de l'agricultura, que ha facilitat l'establiment de la població i el creixement de ciutats importants, com Manresa al Pla de Bages, per on circula el Llobregat i el Cardener; Vic, que li dona nom a la Plana i per on excava el Gurri i el Ter; i Igualada, a la conca del riu Anoia. Els materials de les Comarques Centrals són més o menys tous i de procedència bàsicament sedimentària, on l'erosió ha anat modelant aquests replans, amb conques d'erosió que formen les planes i turons testimoni que s'alcen resistint al procés erosiu, degut als seus materials més durs. Els gresos vermellosos o les margues grisenques, que en els pendents originen les particulars formacions

dels badlands o terrers, de la Conca d'Òdena o la Plana de Vic, donen color als vessants despulats de vegetació. Igualment, les masses de conglomerats de Montserrat o Sant Llorenç del Munt destaquen com a fons escènics amb les seves peculiars formes punxegudes o arrodonides pel desgast, que han desbocat la imaginació popular amb llegendes i curiosos noms segons la seva morfologia.

Tradicionalment aquest àmbit ha estat una zona de pas que comunicava el nord, l'alta muntanya i França, amb la plana i el litoral. Quan es travessen les Comarques Centrals pels principals eixos viaris s'observa el marc muntanyós destacat a la llunyania com una fita a assolir, mentre es circula per un territori que presenta un mosaic paisatgístic que alterna bosc, matollars, hortes prop de les poblacions, zones d'urbanitzacions, masies escampades dalt dels turons o al mig de les planes, camps de cereals, pobles que s'arreglaren prop de la carretera i dels rius, alguns castells i torres vestigis del passat, edificacions de tipus industrial o miner (algunes abandonades), polígons industrials als afores dels principals nuclis de població i, en general, una zona de muntanya mitjana que s'acostuma a veure a través de la finestra del cotxe. Per contra, endinsant-se per les carreteres més secundàries es descobreix l'essència del seu paisatge. Un paisatge eminentment rural, amb pobles que mantenen l'estructura tradicional al voltant d'un castell, una torre o una església, amb els principals rius resseguits per canals que han donat energia a molins, fargues, fàbriques tèxtils, adoberies i papereres, o els pous miners que destaquen entre boscos de pinassa i antigues feixes de vinya, que mantenen els murs de pedra seca. En aquest paisatge també destaquen els runams de sals sòdiques i potàssiques, que creen forts contrastos cromàtics.

És un paisatge, adust en ocasions, auster, amb un marc muntanyós accidentat i retallat amb pendents impossibles, fins i tot agressiu, que li dona caràcter i personalitat. Com més al nord o a l'est de l'àmbit, més es guanya en verdor, frescor i una natura que harmonitza i tempera el paisatge.

Les Comarques Centrals actualment presenten quasi un 75% del seu territori ocupat per paisatges naturals, especialment de cobertura vegetal arbòria. Més del 18% correspon als conreus, tant de secà com de regadiu, tot i que aquests últims són minoritaris en extensió. Els paisatges agraris semblen estar immersos en dinàmiques regressives, perdent extensió i importància econòmica respecte altres sectors. Els paisatges més antròpics d'àmbits urbans o d'infraestructures no arriben al 4% de la superfície total, tot i que sovint són els que més destaquen i condicionen els paisatges. En aquest sentit, els paisatges urbans presenten una dinàmica de creixement, sovint ocupant paisatges que havien estat agraris. Al llarg dels últims anys, destaca igualment el creixement de la xarxa d'infraestructures. De la mateixa manera, els elements lligats als sectors industrial, logístic i comercial també han incrementat la seva presència en el territori, lligats per una part a les vies de comunicació que permeten un accés als mateixos i per altre als costos inferiors del sòl en aquests espais. Així, la instal·lació de polígons industrials a la perifèria de les grans ciutats, o en altres poblacions menors ha estat una constant al llarg de la última dècada.

Figura 5.1: L'agricultura segueix sent una important font de recursos econòmics per les Comarques Centrals. Òdena, Conca d'Òdena.

En aquest capítol es presenten, a grans trets, les característiques dels paisatges de les Comarques Centrals i les dinàmiques, presents i futures, que ajuden a entendre el seu caràcter i permeten intuir com evolucionaran en els propers anys. Amb aquesta finalitat, el capítol es divideix en set grans grups que tracten els paisatges naturals, agraris, miners, de l'aigua, urbans, periurbans i de les infraestructures.

5.1. Els paisatges naturals

Cada paisatge ofereix uns recursos potencialment diferents que s'han emprat selectivament i segons la capacitat de transformació de les societats de cada època, generant una diversitat de paisatges humanitzats que van des dels profundament transformats, i amb una dinàmica actual basada en la seqüència temporal d'activitats humanes, fins a les lleugerament transformades, i que poden semblar naturals. Les pertorbacions antròpiques, directes i indirectes, hi han deixat clarament la seva empremta.

Boscues que amaguen en el seu sotabosc antics murs de pedra seca, dòlmens que sorprenen entre la boscúria o a tocar d'un camp, algunes masies abandonades, ermites o petites esglésies més o menys conservades al fons de vall o dalt de petits turons, comunitats arbòries fora del seu àmbit natural o amb dominàncies fictícies, tot plegat evidencia que encara que la preponderància actual sigui dels elements naturals, la petjada antròpica hi ha estat clau en algun moment de l'evolució del paisatge.

La vegetació natural pròpiament ocupa prop del 75% de la superfície de les Comarques Centrals i és important no només per l'abundància sinó també per la riquesa i varietat, doncs presenta formacions des del tipus mediterrani al subalpí i alpí, passant sobretot per les de muntanya mitjana, que és l'àmbit majoritari. La vegetació entapissa el sòl i acull la fauna, que en algunes zones és abundant i variada, trobant-se encara algunes espècies rares o endèmiques. Els boscos d'aciculifolis són els paisatges naturals més extensos, representant quasi la meitat d'aquests espais. Pinedes de pi blanc a les parts baixes, les de pinassa i pi roig a les zones mitjanes i altes i les pinedes de pi negre a les parts més altes, mostren la gradació altimètrica completa dels pins a la mediterrània, on també s'hi troba algun pi pinyer que sol ser plantat. Les pinedes de pinassa en general corresponen a replantacions després dels incendis o a la pròpia ocupació natural del bosc per aquesta planta piròfila, que es beneficia de la crema del bosc per envair espais normalment ocupats per alzines i roures. Igualment, després de la fil·loxera, les feixes abandonades de les vinyes es varen replantar amb pinassa i encara actualment és habitual trobar antics murs de pedra seca en aquest tipus de formacions. La pèrdua de rendiment i l'abandonament de la silvicultura afavoreix el creixement natural de plançons de roures i alzines, que a l'hivern, quan els roures de fulla petita mostren les seves fulles marronoses i seques, destaquen per sota els pins creant contrastos cromàtics molt particulars.

En línies generals es pot dir que la dinàmica de les formacions boscoses als paisatges de les Comarques Centrals és de creixement. Aquesta situació obeeix a dues causes principals, tot i que no les úniques: d'una banda l'abandonament dels camps de cultiu a les dècades passades que, hores d'ara, ja són formacions boscoses; i de l'altra, la recuperació dels sectors afectats pels incendis patits a mitjans de la dècada de 1990 que, seguint l'evolució natural pròpia, actualment també van recuperant la consideració de boscos.

Els boscos de caducifolis, que representen pràcticament el 10% dels paisatges naturals, es localitzen sobretot a les zones més humides de l'est i el nord de l'àmbit. Els més abundants són les fagedes, rouredes i castanyers, aquests últims plantats sobretot a les Guilleries o al Montseny. A la tardor els matisos rogencs i groguencs dels caducifolis destaquen entre la verdor dels pins, així com a l'hivern els claps desfullats i a la primavera el verd clar i intens de les fulles tendres creen una taca de color viu enmig del verd apagat de les pinedes i alzinars, exhibint el dinamisme orgànic dels paisatges naturals.

En un futur, els boscos poden estar sotmesos a diversos canvis. S'han de distingir variacions de dos tipus: aquelles que venen donades per la mateixa evolució del conjunt, i aquelles que s'originen per factors externs. En la primera de les situacions esmentades, no totes les formacions vegetals tenen la possibilitat d'evolucionar perquè ja han assolit el seu màxim climàtic i, únicament podrien canviar amb una variació general i prolongada del clima. Així les formacions boscoses de pi negre, les fagedes, els prats alpins, les formacions rupícoles i, possiblement, la màquia, són formacions que ja han arribat al seu màxim desenvolupament en les condicions actuals del clima i no es preveuen canvis destacats ni evolució cap a d'altres formacions per la seva pròpia dinàmica. Igualment les formacions de ribera, com omedes, salzedes, avellanedes i freixenedes, tampoc han de presentar canvis importants, tret de la desaparició del cabal i la humitat edàfica que necessiten. Les formacions de ribera més denses estan

ubicades a la riba dels cursos fluvials més grans com el Llobregat, el Ter, l'Anoia i el Cardener, on també s'hi troben algunes plantacions de pollanques que, abandonades pel poc rendiment que proporcionen, se sumen a aquest grup de vegetació de ribera.

Pel que fa als alzinars, ocupen al voltant del 5% dels espais naturals de les Comarques Centrals, a les zones més al sud o a les solanes més centrals on no han estat substituïts per pinedes. El seu sotabosc natural és dens, punxent

Figura 5.2: Alguns paisatges naturals coincideixen amb territoris de difícil accessibilitat. Sora.

i de difícil pas, amb algunes clarianes on hi apareixen bardisses producte d'estassades ocasionals.

D'altra banda, a la primavera és freqüent veure les bosses de processionària dels pins que esquitxen de blanc els paisatges persistentment verds de les pinedes. Hi ha anys, segons les condicions climàtiques, que la plaga és intensa i pot afeblir una bona quantitat de pins, sobretot els més joves. Els sotabosc

Figura 5.3: Bruc florit a Aguilar de Segarra, Serres de Rubió-Castellallat-Pinós.

d'aquestes pinedes acostumen a presentar espècies pròpies de les rouredes o alzinars, així a la primavera les jonces blavegen l'estrat herbaci i les aromàtiques donen color i sobretot perfum al paisatge boscà. Sota les pinedes de pi roig l'estrat arbustiu és important i els arbres caducifolis acompanyants, com la blada o els aurons, li donen un aire més europeu ja que solen ocupar el domini del roure martinenc que necessita llocs més humits. De totes maneres, a les zones més centrals és habitual trobar una barreja de roures i pins, de diferents tipus, que es van alternant segons les obagues i les solanes o la disponibilitat d'aigua.

Les bosquines i prats també són molt abundants, representant vora el 40% del territori natural, bàsicament format per aromàtiques com la farigola, el romaní o l'espígol a les zones seques i assolellades. A les zones més humides o en feixes de conreu abandonades hi creix un estrat herbaci que és substituït per ginebres i boixos, entre d'altres, on posteriorment hi creixeran pins i a la llarga alzines i roures, segons la vegetació potencial pròpia de l'indret. Els prats d'aquestes contrades solen ser fenassars propis de zones seques, especialment cap al sud i l'oest.

Cal fer una menció especial als incendis; risc que s'estén a totes les unitats de l'àmbit i especialment a les més meridionals on la massa forestal mediterrània hi és dominant; nord de la Conca d'Òdena, Costers de la Segarra, Rubió-Castellallat-Pinós, alguns punts de la unitat Serrats de Sanaüja i Llanera i sud i est de les Valls de l'Anoia. En aquest sentit, a Rubió-Castellallat-Pinós i a altres punts d'unitats veïnes, entre els anys 1986 i 2009, es van produir molts incendis, amb una superfície cremada total de 17.201 ha, destacant especialment l'any 1986 amb una superfície cremada que superava les 15.000 ha, el 1994 amb 240 ha i el 1998 amb 423 ha. En el mateix període, a la Conca Salina i el Pla de Bages es van produir 836 incendis, amb 28.467 ha cremades, destacant també l'any 1986 amb més de 7.500 ha, el

1998 amb 3.900 ha, el 2003 amb 1.300 ha, el 2005 amb 2.420 ha i especialment el 1994 superant les 12.000 ha cremades. Als Replans del Solsonès i rodalia s'han cremat 12.449 ha en 232 incendis, destacant l'any 1994 amb 429 ha cremades i, especialment, 1998 amb 11.3290 ha.

Així, cal destacar que molts dels matollars de les Comarques Centrals són resultat dels grans incendis dels anys noranta. En quedar el terreny nu, primer l'estrat herbaci i després l'arbustiu col·lonitzaren el territori, i tot i que amb el temps el bosc tornarà a dominar aquestes zones, l'empremta actual sobre el paisatge és molt significativa.

Finalment, la zona de prats supraforestals representa un minoritari 1% de la coberta natural. Anomenats a vegades rasos o rasets, com els Rasos de Peguera, aquests prats, en principi naturals, han estat aprofitats, afavorits i mantinguts per la pastura. Actualment, la disminució de la ramaderia, especialment l'extensiva, provoca el desenvolupament de molts matollars en antics prats, que canvien força la fesomia i l'estètica tradicional d'alternança entre bosc i prat.

Aquesta considerable ocupació del territori per boscos i altres comunitats vegetals confereix un aspecte natural a les Comarques Centrals, que a les zones més aïllades es converteix en uns paisatges feréstecs

Figura 5.4: El Pedraforca, un dels espais naturals més emblemàtics de les Comarques Centrals. Saldes, a les Capçaleres del Llobregat.

i solitaris, però de gran bellesa i càrrega simbòlica. És habitual veure-hi volar rapinyaires sobre bosquíries i camps, vigilant conills, ratolins i altres petits mamífers i aus. A la Ribera Salada també hi destaquen algunes comunitats importants de voltors.

L'abandonament de part de l'explotació forestal ha permès que es torni a desenvolupar la vegetació potencial, però mentre es desenvolupen les diverses etapes de la successió natural, la manca de gestió fa augmentar molt considerablement el risc d'incendi. A més, també provoca la pèrdua de camins i senders que formaven part del patrimoni històric de moltes poblacions. Igualment, la funció d'abastament de fusta i carbó, juntament amb la recol·lecta de fruits, espàrrecs o bolets, entre molts altres productes, s'ha substituït per una funció d'esbarjo que inclou passejos, esports, la contemplació o igualment la recol·lecta, com la de bolets que s'ha convertit en un factor important en determinats moments de l'any.

5.2. Els paisatges agraris

La importància de l'àmbit rural en aquestes comarques és especialment important. Fins al segle XIX el sector primari va ser el més destacat de l'economia del país. L'agricultura, la ramaderia i la utilització dels boscos com a recurs complementari havien dominat l'economia d'aquests territoris. L'arribada de l'era industrial i, posteriorment, els serveis i la construcció han relegat aquest sector a un paper secundari pel que respecta a la seva contribució a la producció econòmica i l'oferta de llocs de treball.

Figura 5.5: Hortes a Balsareny, regades amb l'aigua del Llobregat.

Aproximadament el 18,5% de la superfície de les Comarques Centrals l'ocupen zones cultivades, on els conreus de secà representen pràcticament la totalitat de l'ús, amb predominança del blat i l'ordi. Mentre que el regadiu, que s'ubica a les zones properes als rius i sèquies, és comparativament minoritari i dedicat bàsicament als farratges verds per ensitjar, al blat de moro, i a hortes.

Les hortes urbanes, tot i ser les més escasses en extensió, compleixen una funció social, estètica i identitària molt important en els pobles on es conserven. Sovint abandonades per la pressió del sector industrial, que va ocupar els terrenys periurbans i propers als rius on es desenvolupaven els horts, avui en dia es comencen a recuperar o se'n creen de noves com un valor social a l'alça. D'altra banda, i apart del paper agrari tradicional, també són un reflex de la primera revolució industrial on els horts eren un element més de les colònies industrial, i lligaven els treballadors amb el passat agrari que acabaven de deixar enrere, com es pot observar a la colònia de l'Ametlla de Merola a Puig-reig (Replans del Berguedà). Les hortes urbanes i periurbanes construeixen un paisatge de transició, amb una considerable càrrega estètica, entre l'artificialitat urbana i els espais agroforestals o més naturals. Destaquen hortes com les de Súria (Conca salina), Sallent (Conca salina), Artés (Pla de Bages), Guardiola del Berguedà (Capçaleres del Llobregat), la Llacuna (Serres d'Ancosa) o la zona regada per la sèquia de Manresa, entre d'altres.

Pel que fa als fruiters, els de secà també proliferen més que no pas les pomeres, pereres, cirerers o pruners de regadiu. Els últims anys s'han replantat oliveres, i encara es mantenen camps d'ametllers sobretot al sud i l'oest. Aquests fruiters són els propis i tradicionals d'aquest sector de l'àmbit territorial, especialment quan ressegueixen els llindars dels camps de secà per damunt les parets de pedra seca, on s'adapten perfectament a les condicions edàfiques i climatològiques. La florida dels ametllers marcant el final de l'hivern és una característica d'aquests paisatges de secà.

Respecte la vinya, la plaga de la fil·loxera de finals del s.XIX i principis del XX va marcar l'economia agrària de gran part de les Comarques Centrals on s'hi estenia profusament. Avui dia es pot considerar un conreu residual respecte al que va arribar a ser, però continua tenint una gran significació amb l'ajuda de les denominacions d'origen, la Pla de Bages i la Catalunya, que durant la darrera dècada han contribuït a posar en valor aquest cultiu i a impulsar-ne noves plantacions aprofitant la significativa petja històrica que antigament va deixar en el paisatge (parets de pedra seca, barraques de vinya, etc.).

Així, a grans trets, el sector primari d'aquestes comarques s'enfronta a diferents problemàtiques: envelliment de la població, emigració dels joves a altres contrades i despoblament en general. No obstant això, el sector primari fa una tasca especialment destacable a l'hora de mantenir els paisatges rurals: el món rural envella i, tret de casos puntuals, no sembla oferir prou al·licients perquè el jovent arrelhi a la seva pròpia terra i n'augmenti el caràcter rural. Així, l'abandó dels conreus s'ha concentrat sobretot a les bestiar equí pasturant en tancats controlats, ja que la cria i la cria de muls i cavalls és una tradició

estesa per tot el Pirineu i Prepirineu, on cal destacar el centre de cria del guarà o ruc català d'Olvan (Replans del Berguedà), les granges de cargols o la cria d'aviram de caça.

La ramaderia també pren un paper destacat a les contrades del Solsonès i l'Anoia. A la primera el sector primari es converteix en un dels seus principals motors econòmics, proporcionant molts llocs de treball i on domina el conreu de cereals i la ramaderia de porcí. Però també destaca la important aportació de les empreses dedicades al tractament de la fusta. Pel que fa a l'Anoia, potser és on el sector primari és menys destacat, tot i que cal citar l'alta producció vitícola, el porcí i els cereals. Per últim cal notar l'escàs paper dels conreus de regadiu (un escàs 2% de la superfície conreada) que es distribueix de manera paral·lela a rius i rieres.

El sector agropecuari ha presentat al llarg dels últims anys una caiguda constant de la seva extensió, productivitat i llocs de treball. Hi ha hagut inversió en mecanització, qüestió que ha aconseguit mantenir la productivitat, fins i tot augmentar-la, però no afavorir l'ocupació en aquest sector. Per la seva banda, una part del sector ramader cada cop tendeix més a prescindir de l'estabulat permanent dels ramats i

Figura 5.6: El conreu del cereal amb l'ametller a les llindes, sobre els murs de pedra seca, encara és un paisatge apreciable a les Comarques Centrals. Costers de la Segarra.

Figura 5.7: Els conreus de secà són dominants a les Comarques Centrals. Conca d'Odena.

deixar que pasturin per camps abandonats i boscos, qüestió que suposa una nova activació dels camps de conreus abandonats i un retorn als usos tradicionals dels boscos, afavorint el seu manteniment i reduint la massa combustible. Igualment, hi ha noves propostes en aquest sector per tal de millorar-ne la situació com poden ser: potenciar el bestiar equí que pastura de manera regulada, la cria del guarà o ruc català, les granges de cargols o la cria d'aviram de caça, l'agricultura i ramaderia ecològica o el conreu de plantes aromàtiques i plantes medicinals.

Un darrer aspecte a tenir en compte en els paisatges agraris és el poblament. Els petits nuclis i el poblament disseminat són els més lligats al territori i a la seva explotació agropecuària i forestal, amb la masia com a unitat residencial i productiva tradicional, encaixada en el relleu trencat de la muntanya mitjana o esquitxant la uniforme plana. És aquest tipus de poblament el que més s'ha reduït, justament per l'evolució del sector, tot i que en molts casos la pèrdua d'habitants no s'ha traduït en l'abandó dels camps, ja que aquests es continuen explotant per pagesos d'altres pobles que cada cop assumeixen més terres per cultivar. També cal destacar el manteniment de l'activitat agrària que s'ha produït per la diversificació d'activitats, especialment l'enfocada cap el turisme rural i el lleure en unitats com la Ribera Salada o els Serrats de Sanaüja i Llanera.

Es necessari remarcar la gran quantitat de masies disperses que hi ha arreu de l'àmbit, algunes petites com les masoveries i algunes molt grans com les cases fortes del Moianès o la Plana de Vic, però la majoria de mida mitjana i amb elements annexos que a vegades produeixen en el conjunt l'aspecte de petit nucli. Les parets de pedra, les teules tipus àrab de colors més vermellorsos cap a l'est i més ocres cap a l'oest, amb o sense galeries i porxos, amb teulades a dos o a quatre vents, són algunes de les diverses característiques que poden presentar aquestes edificacions que omplen els paisatges de les Comarques Centrals de caràcter, història i identitat.

5.3. Els paisatges miners

A les Comarques Centrals és on es concentren les extraccions mineres més importants de Catalunya. A la Conca Salina ja es realitzaven extraccions de sal en temps dels romans, que posteriorment van continuar fent-se a cel obert, fins que a finals del segle XIX i començaments del XX, la tecnologia va permetre arribar als jaciments interiors més importants i l'activitat arribà al seu màxim productiu. Actualment s'ha reduït molt l'activitat i algunes mines han tancat i d'altres, com la Muntanya de Sal de Cardona, diàpir salí de gran valor geològic, han canviat el tipus d'explotació minera per la turística. D'altra banda, s'està procedint a eliminar els runams salins que formen grans munts blanquinosos i que destaquen visualment en els paisatges d'aquestes poblacions. Les torres metàl·liques dels pous miners, les muntanyes dels

Figura 5.8: Runam salí a Sallent, amb la silueta de Montserrat al fons.

runams salins i la sequedat que es genera al seu entorn, doncs la sal no deixa créixer la vegetació a excepció d'algunes plantes halòfiles, són característiques fisonòmiques pròpies del paisatge d'aquestes zones.

A banda de Cardona, Súria, Balsareny o Sallent, poblacions que han crescut a l'empara de les vetes salines, més al nord, a la unitat de les Capçaleres del Llobregat, el carbó ha estat també font de riquesa i motiu d'explotació a poblacions com Cercs, Fígols o Fumanya, transformant els antics paisatges rurals amb múltiples elements industrials que avui dia realitzen funcions de caràcter turístic. D'altra banda, el guix encara és motiu d'explotació en certes zones com a la unitat de les Vall de Lord, on es va construir una gran fàbrica a la riba del pantà de la Llosa del Cavall amb una forta incidència en el paisatge. Cal destacar igualment els riscos associats a les explotacions mineres: mines de carbó i de sal. La importància de la mineria en els paisatges de l'àmbit també va lligada al conjunt d'edificacions i infraestructures vinculades a l'explotació industrial, que s'incorporaren a la fesomia de bona part del territori de les Comarques Centrals a finals del segle XIX i principis del XX. Sobretot destaquen les colònies mineres, construïdes en el moment àlgid de l'explotació donant lloc a uns paisatges humanitzats molt peculiars i identificatius, que actualment representen la importància productiva que varen tenir en el seu moment. A les colònies se'ls hi ha de sumar per exemple les cases dels amos, moltes d'elles d'estil modernista, esglésies o hortes, que han esdevingut elements configuradors d'uns paisatges de matriu preeminentment rural. En són una mostra les colònies dels Arquers o els Escorials a Cardona. També s'ha de remarcar que algunes estan en període d'abandonament i fins i tot de desaparició com la Botjosa a Sallent.

Igualment, un element que va revolucionar els paisatges industrials i miners de les Comarques Centrals van ser els ferrocarrils, en el seu moment trens de via estreta, que arribaven a les zones mineres per a transportar els materials extrets cap a les fàbriques, especialment de tèxtil, situades al llarg dels cursos fluvials i en ciutats com Manresa, Igualada o Barcelona. Actualment alguns s'estan recuperant amb finalitats turístiques, com el tren de la Pobla de Lillet, a les Capçaleres del Llobregat, que va de l'antiga fàbrica de ciment on hi ha el Museu del tren, a Castellar de n'Hug. O més recentment, l'ecorail del Cardener que va de Callús (Conca Salina) fins a Sant Iscle, prop del Parc de l'Agulla de Manresa (Pla de Bages).

Però a tot el territori de les Comarques Centrals, altres materials són objecte d'explotació. Hi ha nombroses pedreres, algunes com la de Sant Vicenç de Castellet, a la unitat del Pla de Bages. I en general, es poden trobar graveres d'extracció d'àrids fluvials distribuïdes resseguint els principals rius: Llobregat, Cardener, Ter i Anoia, per subministrar els materials que la construcció desmesurada dels últims anys requeria.

Figura 5.9: Bassa del Molí de Capellades. Valls de l'Anoia.

5.4. Els paisatges de l'aigua

A les Comarques Centrals pren un paper especial la conca hidrogràfica. En aquest sentit, a més de convertir-se en un recurs imprescindible per la obtenció d'aigua potable i de reg, la xarxa fluvial ha suposat la millor forma d'obtenció d'energia per a la indústria tèxtil que tant important ha estat per al país. D'altra banda, i no menys important, els rius han actuat com a eixos d'accés al territori, comunicant les terres litorals amb les interiors i amb la muntanya. De fet, actualment l'Eix del Llobregat continua sent un eix imprescindible, no tant sols per aquestes comarques, sinó per a tot Catalunya. Per tant, la importància d'aquestes conques va més enllà de l'aportació d'aigua al sistema.

La necessitat d'aigua a les zones mediterrànies fa que els rius i els aquífers que travessen les Comarques Centrals hagin estat tradicionalment explotats de moltes maneres, i que la presència d'elements antròpics al llarg dels cursos d'aigua siguin una constant arreu del territori. L'explotació de l'aigua pel consum, pel reg o per obtenir energia, explica l'alt valor dels cursos d'aigua per part dels habitants de les Comarques Centrals, que han concentrat a les seves ribes una bona part de les principals poblacions. Aquest recurs augmenta de valor amb la seva escassetat, per això és més rellevant encara a les zones més seques com l'Anoia i el Pla de Bages, en comparació als Replans del Berguedà, Replans del Solsonès, Capçaleres del Llobregat, Cabrerès o Plana de Vic, que tenen major disponibilitat d'aquest recurs.

La dinàmica de l'element hídric està del tot regulada per elements antròpics. La necessitat d'abastiment d'aigua des de ben antic ha suposat la creació i instal·lació d'importantes infraestructures hidràuliques. Els principals elements transformadors són els diversos pantans i embassaments que es troben a les Comarques Centrals, subministradors de la major part de l'aigua de consum de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, formant paisatges característics i únics per l'extensa i tranquil·la làmina d'aigua sovint molt valorats estèticament, sobretot quan estan plens. Els principals embassaments són Sau, La Baells, La Llosa de Cavall, Sant Ponç, Seva i Sant Martí de Tous. Igualment, altres petits embassaments es localitzen a rieres secundàries per proporcionar aigua a les poblacions mitjanes o petites.

L'aigua d'aquests embassaments es destina sobretot al consum, encara que també als regadius, com és el cas del de Sant Martí de Tous que irriga 450 ha. Cal destacar que l'únic embassament que actualment té un cert aprofitament hidroelèctric és el pantà de Sau, al Ter, amb una baixa producció ja que aquesta funció s'està perdent.

L'aigua ocupa el 0,23% de la superfície i discorre pels cursos fluvials que erosionen i modelen els substrats sedimentaris i el roquissar més compacte dels massissos muntanyencs. Per això, els cursos superiors de rius com el Llobregat, el Cardener, l'Anoia o la Ribera Salada, entre d'altres, creen congosts i obren pas entre el rocam donant lloc a engorjats. Posteriorment, els cursos mitjans dels rius porten un major

Figura 5.10: Embassament de la Llosa del Cavall, Vall de Lord.

cabal d'aigua i normalment estan resseguits pels canals i séquies que han mogut els molins i les turbines de les fàbriques, i han proporcionat aigua de manera regular a les hortes ubicades a les vores dels rius, prop de les poblacions.

La conca principal és la del Llobregat. Sens dubte el riu Llobregat és el gran eix vertebrador del territori de les Comarques Centrals i, per extensió, de tot el país, travessant-lo de cap a cap, des del seu naixement a Castellar de n'Hug fins a desembocar al Mediterrani al municipi del Prat de Llobregat. El seu gran recorregut li permet recollir aigües de molts afluents. Actualment abasteix d'aigua potable a nombroses poblacions. Això ha suposat, per a les diferents administracions, la problemàtica de tractar adequadament aquestes aigües que, des de la implantació de la indústria tèxtil al segle XIX, han estat profusament utilitzades.

Per altra banda el riu Cardener, afluent del Llobregat neix al municipi de la Coma i la Pedra, molt a prop del Port del Comte, a les Vall de Lord. Recull aigües prepirinenques del Port del Comte, de la serra del Verd, del Pedraforca, de la serra d'Ensija i de les Comes. Des de les Fonts del Cardener fins a desembocar al Llobregat, al municipi de Castellsalí, un cop passat Manresa, recorre una distància de 88 km. Els embassaments de la Llosa del Cavall i Sant Ponç se situen en aquest riu.

El riu Ter neix i desemboca fora de l'àmbit de les Comarques Centrals. Ho fa al Pirineu, a Ulldeter per desembocar a la Mediterrània a la població de Torroella de Montgrí, concretament a la Gola de Ter. Va ser un dels motors de la industrialització del país, especialment pel que fa a la indústria tèxtil, concentrada al Ripollès i a la Plana de Vic, abans d'arribar al pantà de Sau.

La Ribera Salada, rep el seu nom per l'alta salinitat de les seves aigües, originada perquè les fonts d'on sorgeix, estan situades sobre materials del triàsic formats per grans quantitat de sals. Neix a Odèn i tributa al Segre. Segueix direcció conseqüent nord-sud fins girar 90° prop del nucli de Castellar de la Ribera on cerca el Segre. Hi és tributària per l'esquerra, la ribera de Canalda, que davalla de la serra de Querol. Manifesta un caràcter salobre des del seu naixement fins prop de l'aiguabarreig amb el Segre.

Les formacions muntanyoses de l'àmbit, per la seva naturalesa en general calcària, han patit els processos erosius deguts a l'acció de l'aigua que han donat lloc a nombroses coves, balnes, i també perillosos avencs, per exemple a la zona del Montcau. Coves i balnes que han servit d'abric a les poblacions prehistòriques, com a la zona de Capellades, i s'han utilitzat com a refugi per a pastors i ramats fins als nostres dies així com també bons amagatalls per els bandolers que han fornit el llegendari popular.

També l'aigua del subsòl apareix en les discontinuïtats de materials en forma de fonts o salts d'aigua. Aquests últims són molt abundants a la zona est, i les fonts es poden trobar arreu, prop de poblacions o

Figura 5.11: La ciutat de Berga vista des del santuari de la Mare de Déu de Queralt. Replans de Berga.

a les vores de rieres i rierols, o entre la boscúria creant racons frescals. Igualment, torrents i torrenteres de cabal molt irregular i estrès estival, travessen el territori conduint les aigües cap als rius més importants, creant racons humits i ombrívols. Els residus agraris i, especialment, l'extracció de potassa i carbó, les han contaminat de manera molt important. Actualment la gestió del residu i la presència de depuradores aconseguen que la qualitat de les aigües durant bona part del recorregut hagi millorat de manera destacable.

D'altra banda, un element característic dels paisatges fluvials són els ponts i passeres que han representat un factor connector i d'intercanvi entre poblacions, quan històricament n'hi havia pocs i els rius podien representar veritables barreres naturals. Aquests ponts i els molins impulsats per la força de l'aigua han quedat reflectits en la toponímia comarcal, tot i que avui en dia han perdut aquest paper rellevant en el paisatge per la seva profusió en les infraestructures viàries. En les vies que travessen les Comarques Centrals hi ha clars exemples d'aquests tipus de construccions, que encara sorprenen en alguns indrets amb llargs viaductes que salven rius i torrents.

Un element que també ha creat uns paisatges fluvials molt característics de les Comarques Centrals són les colònies industrials, que s'erigiren sobretot al llarg del riu Llobregat i afluents, o a la conca del Ter, encara que l'aprofitament de la força de l'aigua mitjançant rescloses ja es produïa en les poblacions riberenques abans de la industrialització. Un exemple interessant d'aquest tipus d'ús és el Canal industrial de Berga que es construï per evitar que la població, allunyada del riu Llobregat, quedés al marge de la industrialització.

Els tipus d'indústries que s'hi van establir, primer per obtenir energia hidràulica i posteriorment hidroelèctrica, eren molt variades però hi destaquen les indústries tèxtils a tot el Llobregat, el Cardener i el Ter, del metall (fargues) especialment al Ter i les papereres a l'Anoia. Les xemeneies d'antigues fàbriques, les colònies industrials amb la seva estructura: fàbrica, casa de l'amo, església, cases dels treballadors, escola, etc. són una evidència urbanística d'un moment àlgid de la producció tèxtil a Catalunya i de la forta transformació que patiren els paisatges fluvials. Destaquen al Llobregat Cal Rosal, Viladomiu Nou i Viladomiu Vell, Cal Marçal, el Guixaró, Cal Pons, Cal Vidal i l'Ametlla de Merola; al Cardener el Palà de Torroella i la Colònia Valls; i al Ter les de Manlleu; entre moltes altres.

No obstant això, no es pot oblidar que el clima mediterrani, amb precipitacions que de vegades assoleixen el caràcter torrencial, conjuntament amb la fosa de la neu a l'alta muntanya poden generar episodis de grans volums d'aigües, que aquestes infraestructures no poden regular. És llavors quan el cabal d'aquests rius pot suposar cert perill per a poblacions i camps conreats.

Les àrees amb potencials riscos d'allaus es localitzen en zones de muntanya, habitualment poc poblades, situades especialment en les unitats de paisatge més montanes: Cadí, Capçaleres del Llobregat, Vall de Lord i Ribera Salada. Els riscos lligats a possibles inundacions són limitats, tot i que augmenten a les planes interiors: sud i est de les Serres d'Ancosa, punts determinats de les Valls de l'Anoia, sud de la Conca d'Òdena i Pla de Montserrat.

Finalment, a la zona de la Plana de Vic la indústria càrnia, acaba incidint en la qualitat de l'aigua. Comporta unes conseqüències ambientals importants a causa de la concentració de nitrats tant al sòl com als aqüífers, tant com a conseqüència de la mala gestió de purins, com a conseqüència de determinades activitats industrials. Un exemple paradigmàtic d'aquest darrer cas, a la zona de les Valls de l'Anoia, és la contaminació de l'aqüífer de Carme-Capellades, com a resultat de les males pràctiques de la indústria paperera.

5.5. Els paisatges urbans

Les zones urbanitzades que inclouen infraestructures viàries, urbanitzacions, nuclis urbans i zones industrials i comercials ocupen superficialment un 3,87% del territori però són les que destaquen més en el conjunt del paisatge. També cal remarcar que els nuclis de població ocupen només un 0,02% més que les infraestructures viàries, deixant palesa la importància de les Comarques Centrals com a zona de comunicacions entre la Catalunya interior i la litoral.

El poblament de les Comarques Centrals és força variat en funció de les unitats, al llarg de les últimes dècades, els paisatges d'aquests indrets han presentat dinàmiques diferenciades i, a la vegada,

complementaries entre si: l'augment de l'extensió dels nuclis urbans (especialment en les seves perifèries), l'expansió dels pobles petits i mitjans, i l'augment de les urbanitzacions preexistents o de nova creació.

En general segueix un patró de concentració en relació amb la conurbació barcelonina. Així, a les unitats més properes és on es troben les ciutats més grans i les que han creat un continu urbà amb poblacions properes, com Manresa amb Sant Joan de Vilatorrada, Santpedor i Sant Fruitós del Bages (Pla de Bages), Igualada amb Vilanova del Camí, Òdena i Sant Maure (Conca d'Òdena), Vic amb Calldetenes (Plana de Vic) o Solsona amb el Pi de Sant Just (Replans del Solsonès), i els nuclis de menor entitat que al voltant d'aquestes han crescut i creat trames urbanes extenses en el fons de les conques i les planes, juntament amb els corredors de les valls del Llobregat i afluent, i les del Congost i el Ter.

A les Comarques Centrals el 70 % de l'habitatge recent és de primera residència, coincidint amb la resta del país tret de l'Àrea Metropolitana de Catalunya on les xifres són superiors. Les segones residències se situen en municipis mitjans i petits. Els habitatges per a primeres residències s'han concentrat en les ciutats mitjanes i, especialment, Manresa mentre que les segones s'han instal·lat a l'àmbit rural en forma d'urbanitzacions.

Destaca també el fenomen de la rehabilitació de les cases rurals. Les unitats de paisatge de l'Anoia presenten valors del 62 % de primeres residències, situades als afores dels nuclis, i un 38 % de segones,

Figura 5.12: Creixement de nous barris residencials a Igualada, al paisatge de la Conca d'Òdena.

Figura 5.13: Nucli de Santpedor. Pla de Bages.

moltes d'elles construïdes als anys 70 i a l'última dècada a causa del boom immobiliari. Les contrades del Berguedà tenen valors del 59 i 41% respectivament, valors per sota de la mitjana del país. És la comarca amb menor habitatge nou. Com en d'altres territoris, les segones residències s'han instal·lat al món rural de manera disseminada. El sector solsoní presenta els valors més baixos de primeres residències (un 58 %) en front d'un 42 % de segones; no obstant això, sembla que la tendència a la construcció d'aquestes últimes s'ha apaivagat una mica, tot i la dinàmica de construcció que van caracteritzar les últimes dècades. És la zona amb menor nombre d'habitatges.

A nivell constructiu, les poblacions de les Comarques Centrals tradicionalment presenten una edificació amb teulades de teula àrab i façanes arrebossades de

colors clars, ocres i terrossos. Així com edificacions d'obra vista modernistes i de la segona meitat del XX. Als pobles de muntanya les cases solen ser de pedra (Bagà, Rupit, Gòsol, Castellar de n'Hug, etc...) i també amb teulades de teula àrab. Aquestes tipologies més tradicionals sovint no es tenen en compte, especialment en determinats creixements de noves urbanitzacions de segona residència d'habitatges unifamiliars, on s'incorporen arquitectures alpines o teulades de pissarra que desentonen amb el paisatge urbà tradicional, com passa a Sant Llorenç de Morunys, Berga i fins i tot poblacions més meridionals com Sant Vicenç de Castellet.

D'altra banda, i en relació amb el relleu, els pobles de les zones dels altiplans (excepte Berga i Solsona, que generen dinàmiques diferents) i de muntanya són més petits i han experimentat menys canvis que la resta del territori.

Com es pot observar, les conques d'erosió, les planes i els grans corredors fluvials són les àrees on s'han concentrat les activitats humanes i productives, i per tant presenten els paisatges més humanitzats.

Així les unitats de la Plana de Vic, el Pla de Bages i la Conca d'Òdena, bàsicament al voltant de les seves ciutats principals, Vic, Manresa i Igualada respectivament, són les més antropitzades i transformades. En l'actualitat, l'extensió de la xarxa urbana i l'augment de les zones periurbanes: els polígons industrials amb grans extensions a prop de les ciutats i de les vies de comunicació, i la consolidació d'urbanitzacions en espais no sempre idonis per la seva ubicació, han creat un teixit artificial on conviuen elements i usos heterogenis que desdibuixen els límits i els espais de transició entre l'espai urbà i l'espai rural o natural.

Les ciutats més grans de les Comarques Centrals contenen poblacions que superen els 20.000 habitants, com és el cas de Manresa, Vic, Igualada o Manlleu, on destaca per sobre de totes Manresa que supera els 75.000 habitants. La influència i capitalitat de Manresa són paleses per la trama urbana creada al seu voltant enllaçant els nuclis propers de Sant Joan de Vilatorrada, Sant Fruitós de Bages, el Pont de Vilomara, Navarcles i Santpedor, amb urbanitzacions i polígons industrials, derivats de la localització en l'encreuament dels grans eixos de comunicació centrals. Històricament, la situació de Manresa ja li conferia un paper destacat reflectit en el conjunt d'elements arquitectònics que hi ha, com el pont vell sobre el Cardener, el monestir romànic sobre el que s'edificà Santa Maria de la Seu, d'estil gòtic, la cova de Sant Ignasi, o la Manresa modernista amb el Casino i altres edificis d'interès.

La dinàmica urbana dels paisatges del cor de les Comarques Centrals, giren a l'entorn de la ciutat de Manresa. Els habitatges per a primeres residències s'han concentrat en ciutats com Marganell, Navàs, Sant Joan de Vilatorrada, Sant Mateu de Bages o Talamanca i, especialment, Manresa mentre que les segones s'han instal·lat a l'àmbit rural en forma d'urbanitzacions, com ara Fonollosa, Sant Vicenç de Castellet, el Pont de Vilomara, Sant Salvador de Guardiola, Navarcles, Calders, Mora i Castellfollit del Boix.

Els últims creixements importants a Manresa s'han fet a partir de nous barris d'altres edificacions, cap al sud a Bufalvent on també s'hi situa el polígon industrial homònim, i cap al nord amb la nova zona universitària propera a l'Eix Transversal, que està orientant el nou creixement urbà de la ciutat. El Parc de l'Agulla, també al nord en direcció a Santpedor, s'ha creat com a gran zona verda i d'esbarjo de la ciutat, que en créixer de manera compacta no disposava de zones verdes, i formant part del projecte d'Anella Verda que ha d'envoltar la ciutat, juntament amb la rehabilitació de la riba del Cardener i les hortes del Poal i Viladordis. Igualment, el nucli antic també s'ha rehabilitat i convertit en zona de vianants, mentre el Passeig de Pere III continua sent el punt neuràlgic de trobada i zona comercial tradicional. D'altra banda, l'accés a la ciutat s'ha vist facilitat per les noves entrades de l'Eix Transversal, tot i que s'han creat àrees poc ordenades on conviuen camps i hortes amb noves edificacions de pisos i edificis comercials, desdibuixant l'entrada a la ciutat que per la proximitat a altres municipis queda difuminada en el continu urbà de polígons industrials i comercials entre Santpedor, Navarcles o Sant Fruitós del Bages. En aquest sentit, el fet d'estar a una conca d'erosió fa que les diferències volumètriques de les noves construccions

no destaquin exageradament, però sí que es diferencien molt bé les noves zones comercials i els polígons industrials que creixen al seu entorn perimetral.

A l'altre eix de penetració cap a l'interior, des de la Depressió Central seguint el riu Congost, els paisatges urbans de la banda est de les Comarques Centrals prenen Vic com a nucli central. En aquest cas les segones residències se situen en municipis mitjans i petits com Seva, Taradell o Centelles.

El conjunt monumental del casc urbà de Vic és molt notable a causa de la llarga història de la ciutat, des de l'*Ausa* ibèrica, passant per l'*Ausona* visigoda o la *Vicus Ausonensis* carolingia fins a l'actualitat, on la petja de cada període històric és present a la ciutat, des del temple romà fins als frescos de Sert a la catedral, passant per les muralles i als nombrosos edificis religiosos i civils, que li confereixen un valor paisatgístic urbà molt destacat. D'altra banda, la taca urbana de Vic s'escampa per la plana connectant Calldetenes i Sant Julià de Vilatorrada. A la Plana de Vic altres poblacions com Manlleu, Torelló, Sant Hipòlit de Voltregà, Tona, Centelles o Folgueroles, també tenen una dimensió considerable.

Figura 5.14: El nucli urbà de Sant Quirze de Besora. Alt Ter.

Figura 5.15: El casc antic de Montesquiu. Alt Ter.

Vic, com Manresa, ha vist molt millorats els seus accessos amb l'Eix Transversal, proporcionant diferents entrades a la ciutat i descongestionant la circulació del centre, que presenta una zona comercial i de vianants entre la catedral i la plaça del mercat, punt neuràlgic de la ciutat. En els darrers anys s'han rehabilitat molts edificis, incorporant una nova paleta de colors que ha rejuenit paisatgísticament la ciutat. A més, la zona universitària i les noves construccions al voltant d'espais reconvertits com l'Edifici del Sucre, han esponjat la trama urbana i han deixat zones d'aparcament i espais verds i d'esbarjo, millorant la percepció interna de la ciutat.

Igualada és la capital comarcal que més ha crescut els últims anys a les Comarques Centrals, amb una expansió de la ciutat que l'ha connectat amb Vilanova del Camí, Santa Margarida de Montbui, la Pobla de Claramunt i, seguint el corredor de l'Anoia, fins a Capellades. Aquesta expansió també ha format unes entrades urbanes ocupades per polígons industrials, en creixement a prop de l'A-2, i grans superfícies comercials, que com passa a la majoria de poblacions de certa entitat en desvirtuen l'accés. Per altra banda, al nucli antic s'hi troben elements arquitectònics rellevants com els portals del recinte emmurallat

i diversos edificis modernistes. Actualment s'aprofita el patrimoni industrial de la ciutat reconvertint antigues fàbriques tèxtils i adoberies en usos comercials o culturals, especialment al barri del Rec.

Als pobles de Piera, Masquefa, els Hostalets de Pierola i Can Parellada, pràcticament al límit amb l'àmbit de la Regió Metropolitana de Barcelona, s'hi han desenvolupat grans urbanitzacions que ocupen superfícies majors als propis nuclis i que no segueixen els patrons de poblament tradicionals més compactes i harmònics amb l'entorn. Aquestes zones residencials realitzen funcions de ciutat-dormitori, ja que les segones residències s'han anat convertint en habitatges principals.

Per altra banda, a les zones situades més al nord de les Comarques Centrals es mantenen nuclis de població petits, producte de la dispersió heretada de l'època medieval. Entre el Llobregat i el Ter, a més de 700 metres d'alçada, dues poblacions mantenen el paper de capitals del Moianès i el Lluçanès, Moià i Prats de Lluçanès respectivament, referents territorials d'aquestes zones elevades i històricament aïllades.

En relació amb el teixit urbà, la majoria de pobles de les Comarques Centrals tenen un centre antic agrupat, i sovint encimbellat, al voltant d'un castell, una torre o una església romànica. Posteriorment el poblament ha crescut seguint l'eix de comunicació tradicional, com Gironella o Puig-reig, o s'ha estès ocupant antigues hortes i camps de cultiu propers, com a Solsona o Avià. Actualment a causa de la crisi de la construcció, el creixement imparable que venien experimentant la majoria de nuclis s'ha aturat, i s'ha passat a estratègies encaminades a la compactació i la rehabilitació d'edificis ja existents. En aquest sentit, molts d'aquests nuclis, tant els més grans, com Manresa, Igualada o Vic, com els de mida mitjana, com Súria, Centelles, Manlleu, i fins i tot altres més petits, com la Pobla de Lillet o Sant Martí de Tous, han pogut millorar la qualitat dels seus paisatges urbans gràcies a plans de millora impulsats per la Generalitat, com per exemple el Pla de Barris, que a les Comarques Centrals, ha executat una vintena de projectes de millora i rehabilitació dels nuclis urbans durant els darrers anys.

La tipologia dels pobles és variada: per una banda hi han els pobles en forta expansió i que van perdre el seu caràcter rural per la incorporació d'extenses zones d'eixamples i urbanitzacions, inclús amb l'aparició de polígons industrials. I per altra banda, els pobles de les zones més allunyades dels eixos d'activitat econòmica que, o han perdut població com en algunes zones dels Replans del Solsonès i Replans del Berguedà, o han sofert canvis estructurals al renovar la trama urbana per la rehabilitació de cases o l'expansió lligada a activitats terciàries i segones residències, tot i que sovint conserven en part la seva estructura i fisonomia tradicional.

Les poblacions més petites, sobretot al sector nord de l'àmbit, són les que han experimentat més despoblament però sense que això comporti forçosament l'abandonament dels conreus i els usos tradicionals de l'entorn, com a Montclar, Sant Jaume de Frontanya o Rupit i Pruit. El manteniment de les

explotacions ramaderes i les infraestructures d'explotació fan que la presència humana persisteixi i els nuclis es puguin conservar, juntament amb els nous usos de segona residència que han afavorit la rehabilitació de masies i l'economia complementària al sector primari. En d'altres casos, les cases enrunades en camps abandonats són ocupades ràpidament per la vegetació, creant paisatges freds i desolats.

A un altre nivell, els pobles de muntanya més allunyats de les grans vies de comunicació han conservat el seu caràcter tradicional. Això ha estat, en part, per l'estancament socioeconòmic que van patir en el passat immediat i que actualment ha revertit en la conservació d'un alt valor paisatgístic dels entorns, que ha potenciat les activitats turístiques de natura i esports, i ha beneficiat la consolidació i restauració de les construccions patrimonials.

En canvi, els pobles de les zones amb més dinamisme econòmic sovint han crescut de forma desequilibrada amb el territori del voltant. Això ha fet que s'hagin seguit models urbans impropis que han fet perdre el caràcter dels nuclis, que només es manté en els centres històrics. El trencament de l'*skyline* tradicional amb l'aparició d'edificis alts i el tractament dels espais oberts propers als nuclis amb zones de similitud periurbana, han malmès, en part, el valor paisatgístic d'alguns nuclis com Rocafort o Sant Bartomeu del Grau. Això és més evident en aquells que donada la proximitat a les zones de major pressió urbanística s'han anat integrant a la trama urbana que s'expandeix des de Barcelona o des de les principals ciutats de l'àmbit.

5.6. Els paisatges periurbans

Al voltant de les gran ciutats de les Comarques Centrals es generen uns espais antropitzats on conviuen diferents usos, en general, de manera poc endreçada. Accessos a la ciutat, zones comercials, polígons industrials, urbanitzacions i fins i tot alguna edificació aïllada vestigi de l'antiga ruralitat de la contrada, tot plegat enmig de camps pràcticament abandonats a l'espera de convertir-se en sòl edificat, i que en conjunt donen a les entrades de les ciutats un aspecte caòtic, sovint poc estètic i desmereixedor de la realitat urbana que es troba a l'interior de la majoria de pobles i ciutats. El paisatge d'aquests accessos es troba en un procés permanent de transformació des de fa dècades. En aquests espais s'han anat implantat indústries, magatzems i, especialment en els darrers anys, activitats comercials i de serveis (des de superfícies comercials a l'engròs, tals com concessionaris de cotxes, magatzems de mobles o hipermercats, fins a altres tipus d'activitats i serveis, com restaurants de carretera, rentats de vehicles o gasolineres) que aprofiten els avantatges d'estar situats davant de la carretera. Es tracta d'un fenomen complex, conegut com carretera-aparador, que té les seves arrels en la permissivitat dels planejaments municipals a l'hora d'ubicar els nous creixements, sobretot la implantació d'activitats en sòl no urbanitzable.

Figura 5.16: Polígon industrial Plans d'Arau, a la Poble de Claramunt. Conca d'Òdena.

Es forma així una nova tipologia urbana de caràcter lineal, amb una disposició seqüencial d'edificacions i elements de suport (aparcaments, plafons i tanques publicitàries) que tendeix a emular el carrer comercial tradicional a escala periurbana. Aquestes noves edificacions es caracteritzen per una absoluta manca de coherència pel que fa a tipologies constructives i a la disposició dels elements en relació amb el territori preexistent, fins al punt que trenquen amb el caràcter de la trama urbana i la imatge de les localitats en qüestió. Són entrades estèticament poc interessants, mancades sovint d'uns mínims d'infraestructura urbana, i en les quals es juxtaposen espais oberts de poca qualitat paisatgística amb conjunts d'edificis generalment poc atractius i amb una estètica caracteritzada per la presència de colors estridents, rètols lluminosos i/o cartells publicitaris. Així mateix, pel fet de ser un tipus de paisatge que es mostra similar arreu, proporciona a les poblacions una imatge uniforme i repetitiva que tendeix a banalitzar el paisatge. Aquesta tendència s'ha manifestat en general a tot l'àmbit de les Comarques Centrals, però més significativament a les entrades dels nuclis urbans d'Igualada, Manresa, Vic, Solsona, Santpedor i Taradell.

És molt significatiu també que la superfície destinada a urbanitzacions actualment superi la superfície dels nuclis urbans, i en alguns casos, poblacions inferiors als 6.000 habitants concentren tants residents

en el nucli com a les urbanitzacions que han creat. Aquesta extensió de les urbanitzacions sobre el territori, molt sovint als afores de les poblacions quedant desconnectades del teixit urbà compacte, acaben difuminant els límits entre els diferents nuclis, com passa entre Navarcles, Sant Fruitós de Bages o Manresa, o també entre Igualada i Santa Margarita de Montbui, configurant uns paisatges generalitzats i reproduïts arreu, que resten caràcter i identitat als pobles i ciutats. Igualment, la zona de Piera també presenta una important extensió dedicada a les urbanitzacions, tot i que actualment la majoria de poblacions presenten zones més o menys extenses i més o menys compactes de cases unifamiliars. Actualment, la davallada de la construcció ha aturat moltes previsions de creixement desproporcionades que podien desdibuixar irreversiblement l'harmonia en la distribució dels nuclis de població, possibilitant el replantejament en l'estratègia urbanística.

Les urbanitzacions de les Comarques Centrals van ser en un inici habitatges de segona residència destinats a gent de ciutat que buscaven entorns tranquils pels períodes de vacances o pels caps de setmana, fonamentalment en espais allunyats dels centres residencials tradicionals, formant entitats sovint mancades de serveis (clavegueram, aigua, etc). L'expansió de la conurbació de Barcelona i la millora de les vies de comunicació ha afavorit la transformació de les segones residències en habitatges principals i un canvi en el model de poblament de molts dels residents en ciutats, que han preferit abandonar

Figura 5.17: Urbanització el Bruc Residencial als peus de Montserrat. El Bruc. Pla de Montserrat.

la congestió urbana de les ciutats per aquest tipus d'ocupació del sòl. Aquest fenomen s'ha reproduït principalment a les unitats del Pla de Montserrat, la Conca d'Òdena, el Pla de Bages i les Valls de l'Anoia, incloent la Plana de Vic que resta més al marge de la dinàmica barcelonina, però que també ha adoptat en bona mesura aquest tipus d'ocupació residencial. Aquest procés de sortida de les ciutats sovint ha provocat la degradació de l'edificació interna dels nuclis, que al perdre valor es fa més assequible per la població immigrant, en general menys afavorida.

A les unitats dels Replans del Berguedà, Replans del Solsonès o Capçaleres del Llobregat, la llunyania dels grans centres urbans, ha fet que les urbanitzacions es mantinguin principalment com a segones residències, llevat de la zona del Pi de Sant Just, com expansió de Solsona, o la zona de Can Ponç a Berga.

Pel què fa els polígons industrials i comercials, ocupen aproximadament un 0,45% de la superfície de l'àmbit. La seva ubicació als afores de les poblacions i a prop dels eixos viaris fa que adquireixin una rellevància visual molt per sobre del percentatge de territori que realment signifiquen. En aquest sentit, cal tenir especial consideració pel paper que tenen en la pèrdua d'atractiu dels accessos urbans i la homogeneïtzació de les entrades respecte les poblacions d'arreu de Catalunya, incidint en el fenomen de carretera-aparador esmentat anteriorment.

Figura 5.18: Antenes de comunicació a Balenyà. Plana de Vic.

Figura 5.19: Zona periurbana de Cardona, al peu del Castell. Conca Salina.

Cal remarcar que els polígons s'acumulen especialment a les conques i planes de les ciutats més importants, on sovint s'entrellacen amb urbanitzacions i altres usos com conreus o superfícies comercials, donant un aspecte caòtic i desendreçat, que fins i tot es pot allargar fins a poblacions veïnes que desenvolupen models similars, com és el cas de Manresa amb Sant Fruitós del Bages i Santpedor, o l'entorn de la ciutat de Vic.

En la darrera dècada, les poblacions de menor envergadura també han desenvolupat petites àrees industrials i de serveis, que a causa de la crisi productiva actual solen quedar mig desocupades deixant espais urbanitzats sense edificar, on proliferen els solars sense perspectives d'ús en un curt o mitjà termini. Aquests espais, sense el manteniment adequat seguiran el procés d'acumulació de brossa i col·lonització per part de la vegetació ruderal que configura els paisatges poc endreçats propis de les perifèries urbanes.

La generació i el tractament de residus és una de les activitats que també incideix en la qualitat del paisatge. En aquest sentit, destaquen els residus industrials, els ramaders, els derivats de la construcció i els municipals. El tractament de residus és una problemàtica que tenen tots els territoris; problemàtica que encara ho és més quan l'àrea està densament poblada. Les infraestructures necessàries per fer-hi

front habitualment impliquen una ocupació considerable de sòl, (depuradores i abocadors, especialment), amb més o menys incidència sobre el paisatge en funció del cas. Sovint també s'hi associen alguns problemes ambientals.

La gestió d'aquesta situació passa per l'anàlisi detallada de les possibles ubicacions, el compromís seriós de les diferents administracions i la negociació i cooperació amb la societat civil. També lligats a l'abocament de materials, cal fer esment de tot un seguit de deixalleries que, encara avui dia, presenten cert impacte visual. Si bé n'hi ha per tot el territori de les Comarques Centrals, es pot destacar l'elevat nombre que hi ha a la unitat de la Plana de Vic, tot seguint l'eix viari Vic-Ripoll; al Pla de Bages, a les proximitats de Manresa, Sant Joan de Vilatorrada o Sant Vicenç de Castellet; a la Conca d'Òdena, als voltants de Igualada; a les Valls d'Anoia, a prop de Piera.

5.7. Els paisatges de les infraestructures

Un altre element antròpic imprescindible a l'hora de comprendre el paisatge són les xarxes de comunicació. La tendència actual a les Comarques Centrals (coincident amb el comportament de molts altres llocs del país) és la d'un augment constant de la mobilitat fora del municipi i, fins i tot, del conjunt territorial. Aquest augment ha implicat en els darrers anys la millora i creació de noves infraestructures viàries.

A les Comarques Centrals s'hi troben diferents tipus de xarxes de comunicació. Prenent com a criteri de classificació la seva funcionalitat, la xarxa viària pot ordenar-se en eixos interregionals, que inclou autopistes, autovies i vies estructurants que tenen com a principal objectiu oferir prestacions de qualitat pel que fa a l'accessibilitat, capacitat, velocitat i que suposen el fet d'oferir variants de recorregut a l'entorn de nuclis urbans. D'altra banda els eixos internuclis són vies estructurants secundaris que es corresponen amb les carreteres comarcals i estan relacionats directament amb les característiques i necessitats dels nuclis que connecten. Per últim els anomenats eixos de penetració territorial, que corresponen a les carreteres locals, han de garantir l'accessibilitat a zones amb menor demanda i territoris de difícil accés. De tota aquesta classificació, destaquen per la seva incidència les nombroses vies ràpides que travessen l'àmbit: Eix del Llobregat, Eix Transversal, A-2 i C-17; que atorguen una certa funcionalitat de pas a les Comarques Centrals. Pel que fa a la xarxa de ferrocarril, les Comarques Centrals tenen una línia transregional que uneix Barcelona, Lleida i Saragossa; una transfronterera que uneix Barcelona, Puigcerdà i Tolosa de Llenguadoc; i línies dels FGC entre Barcelona, Igualada i Manresa. Igual que les xarxes de tràfic rodat, les ferroviàries són elements estructurants del territori, elements antròpics del paisatge que el modifiquen.

A part d'aquestes rutes d'explotació comercial i d'altres ramals de mercaderies, cal destacar els nombrosos trams de ferrocarrils de via estreta que resten sense ús arreu de les Comarques Centrals com a testimonis del fervent passat industrial de la regió, i que avui en dia s'aprofiten per desenvolupar-hi activitats d'esbarjo, esport o oci, especialment en reconvertir els antics traçats ferroviaris en vies verdes o fins i tot recuperant el carrilet per oferir visites turístiques i culturals, com el Tren del Ciment de la Pobla de Lillet al Museu del ciment de Castellar de n'Hug, a la unitat de les Capçaleres del Llobregat. Igualment destacable és el cremallera de Montserrat d'ús turístic, cultural i religiós.

Cal destacar també les recents infraestructures de comunicació que en les últimes dècades s'han inserit en el paisatge, on sobresurt el desdoblament de l'Eix Transversal que uneix Girona amb Lleida passant per Vic i Manresa, la carretera C-37 amb l'obertura del túnel de Bracons que ha connectat Vic i Olot, i l'adequació del tram entre Manresa i Igualada que enllaça amb la C-15 per arribar a Vilafranca del Penedès, i el desdoblament de la C-17 fins a Ripoll.

Figura 5.20: Infraestructura ferroviària del cremallera de Montserrat.

En aquesta línia cal apuntar les futures actuacions dins de la xarxa vial bàsica i estructurant del territori. Hi ha actuacions previstes com la transformació de carreteres existents en eixos, com la C-55 i C-26, que van de Manresa a Solsona i Basella o l'ampliació de la C-16 entre Berga i Bagà amb un carril reversible. Igualment, hi ha altres projectes que encara no s'han desenvolupat però cal mencionar, com l'Eix ferroviari transversal que enllaçaria Igualada, Manresa i Vic, o la prolongació del ferrocarril de Manresa cap a Berga.

D'altra banda, les variants de circumval·lació de les capitals de comarca d'Igualada, Manresa i Vic, a l'Eix Transversal i l'A-2, són elements molt importants en la construcció dels paisatges d'aquestes poblacions, ja que articulen els nous creixements urbans i industrials d'aquestes i de les poblacions més properes, potenciant l'expansió de les ciutats al voltant d'uns nous eixos diferents als tradicionals i concentrant les transformacions paisatgístiques més importants. Sovint aquesta confluència de grans infraestructures amb les ciutats facilita la proliferació de parcel·les abandonades o àrees industrials a mig fer que no afavoreixen la transició amable entre les carreteres i l'interior de les poblacions.

A nivell paisatgístic, una de les infraestructures que més impactes visuals provoca són les esteses elèctriques. A les Comarques Centrals el transport d'energia elèctrica es concentra principalment al sud-est de l'àmbit, en el conjunt d'unitats que formen part de la Serralada Prelitoral (Cingles de Bertí i Gallifa, Sant Llorenç del Munt i l'Obac-el Cairat, Montserrat i Valls de l'Anoia), amb un seguit de ramals destacats de dos o més línies com el que creua les Valls de l'Anoia i la Conca d'Òdena per anar des d'Igualada cap a Cervera o cap a Calaf. Les unitats on la presència de les línies es fa més evident són la Plana de Vic, on varies línies creuen de nord a sud i d'est a oest, per separar-se posteriorment i dirigir-se a Berga i a Manresa respectivament. I especialment el Pla de Bages, on diverses línies ressegueixen el corredor del Cardener de Terrassa a Solsona, juntament amb les provinents de Vic i els Cingles de Bertí i Gallifa que creuen d'est a oest en direcció Calaf i la Vall del Llobregós, on fins a cinc línies ressegueixen la vall, compreses en només uns tres kilòmetres d'amplada. Les rodalies de Vic i Manresa es veuen especialment afectades visualment per estar en una plana, on qualsevol element industrial o antròpic en general amb una forta verticalitat i envergadura sempre destacarà significativament.

Un altre element d'envergadura vertical són els aerogeneradors que formen els parcs eòlics, que a les Comarques Centrals han proliferat bàsicament a la comarca de l'Anoia, que n'acull diversos com el de l'Alta Anoia i el del Turó del Magre, ambdós a la unitat dels Costers de la Segarra; i el de la Serra de Rubió a cavall de l'Anoia i el Bages, i incidint en les serres de tres unitats de paisatge: Conca d'Òdena, Costers de la Segarra, Rubió-Castellat-Pinós. En general, al tractar-se d'instal·lacions marcadament artificials, de grans dimensions, i en moviment, la seva visibilitat és molt elevada. Els aerogeneradors conformen un conjunt d'infraestructures necessàriament visibles, i la seva incidència en el paisatge depèn de la relació entre el seu disseny i la seva disposició amb el caràcter paisatgístic de cada lloc, fet que en la majoria d'ocasions no s'ha tingut en compte.

El sector energètic ha augmentat molt la seva producció a causa de la implementació de la mecanització i tecnologia en la producció. Els objectius principals del Pla de l'energia 2006-2015 són el foment de l'estalvi i l'eficiència energètica, la promoció de les energies renovables, el desenvolupament de les infraestructures energètiques necessàries i el suport a la recerca, el desenvolupament i la innovació tecnològica en l'àmbit energètic.

D'altra banda, també cal remarcar les infraestructures de caràcter més local que tenen una incidència menys general en el paisatge, però que poden ser importants en la configuració dels paisatges de proximitat de moltes poblacions. És el cas dels aeròdroms de Manresa (Sant Fruitós del Bages), de Calaf-Sallavinera, d'Igualada-Òdena General Vives o l'aeroclub del Bages (Sallent). Igualment, és remarcable la transformació d'alguns camps de conreus en parcs solars que passen d'un paisatge rural a un de clarament tecnològic, com per exemple a Callús o a Gargallà, entre d'altres.

Finalment existeix un altre tipus d'infraestructures lligades a l'aprofitament turístic del territori, com són les pistes d'esquí. A les Comarques Centrals només hi ha les pistes del Port del Comte a la unitat de les Vall de Lord, que a més de les infraestructures de remuntadors i l'estassada del bosc per les pistes, també hi va associada una urbanització d'habitatges unifamiliars a peu de pistes. Per la seva part, l'estació dels Rasos de Peguera (Capçaleres del Llobregat) de dimensions més reduïdes, ha enfocat la seva activitat cap a l'oci de neu, més que a la pràctica de l'esquí, tot i que es conserven les pistes i les torres dels remuntadors.

Figura 5.21: Les infraestructures viàries són especialment rellevants a les Comarques Centrals. Construcció d'un viaducte a Casserres. Replans del Berguedà.